

წელი უბრუნელია

**ქართული დამწერლობის ისტორიდან
(ნუმიზმატიკური მასალის მიხედვით)**

დამწერლობა ხალხთა კულტურის ერთ-ერთი ყველაზე მკაფიო და თვალსაჩინო გამოვლინებაა. საკითხის დასმა ქართული დამწერლობის წარმოშობის შესახებ იმას ნიშნავს, რომ გაირკვეს, როდის და როგორ შეიქმნა ქართული ანბანი. ეს ერთ-ერთი ურთულესი საკითხია ქართულ მეცნიერებაში.

წინამდებარე სტატია მიზნად ისახავს ნუმიზმატიკური მასალის საფუძველზე მკირეოდენი წვლილი შეიტანოს ქართული დამწერლობის წარმოშობისა და განვითარების შესწავლის საქმეში, რადგან მონეტაზე შერჩენილი ამა თუ იმ გამოსახულების ან წარწერის შესწავლის შედეგად ხერხდება შორეულ წარსულში მომხდარი ფაქტების დადგენა. ამ მხრივ მონეტა უტყუარი და ფასდაუდებელი ძეგლია, რომელზედაც სათანადო ეპოქის მდგომარეობა სწორად და პირუთვნელად იკითხება.

დღემდე ყურადღება არავის მიუქცევია ნუმიზმატიკურ მეცნიერებაში არსებულ ერთ ცნობაზე, რომელიც ქართული დამწერლობის არსებობაზე მიუთითებს ქრისტიანობამდელ პერიოდში. ქართველი ისტორიკოსი თეიმურაზ ბაგრატიონი მოგვითხრობს ერთ ქართულ მონეტაზე, რომელზედაც გამოსახულია ორი მეფე - აზორკ და არმაზელი და ამბობს, რომ მასზე ქართული წარწერაა: “ზვენ ორთა საპატივცემოდ” (დ. კაპანაძე, 1970, გვ. 43). ლეონტი მროველის მიხედვით, ესენი არიან ორმეფობის ხანის აე-13 მეფენი. ძველ საისტორიო წყაროებში დამოწმებულია ვითარება, როცა ქართლის სამეფო ორად იყო გაყოფილი, მათ საკუთარი მეფეები ჰყავდათ; ერთი იჯდა მცხეთაში, მეორე - არმაზში. არსებობს მოსაზრება, რომ აზორკი და არმაზელი ძვ. წ. II საუკუნის 80-იან წლებში ცხოვრობდნენ. გ. მელიქიშვილის აზრით, აზორკი და არმაზელი ახ. წ. I საუკუნის 70-ან წლებში ცხოვრობდნენ (ნარკვევები, 1979, გვ. 496, 518). ასევე, საინტერესოა ნუმიზმატ ბართლომეის ცნობა ერთი სპილენძის მონეტის შესახებ, რომლის შუბლზე გამოსახულია ორი ლომი; ერთი დგას, მეორე კი მარჯვნივ გარბის და თავი პირველისკენ აქვს მობრუნებული. ირგვლივ ძნელად გასარკვევი წარწერის კვალია. ზურგზე გამოსახულია მეომარი შუბით და ფარით. ბართლომეი ამ წარწერას კითხულობდა როგორც “მფ ფრსმნ” (მეფე ფარსმან). სამწუხაროდ, ეს მონეტა ამჟამად დაკარგულია (დ. კაპანაძე, 1970, გვ. 43). აღნიშნული მონეტა ჩვ. წ. I-II საუკუნეებით თარიღდება. ამ პერიოდში საქართველოში მოღვაწეობდა ფარსმანის სახელით ცნობილი ორი მეფე: ფარსმან I მეფობდა I საუკუნის 40-60-იან წლებში, ფარსმან II კი - II საუკუნის 30-50-იან წლებში. ესაა რომის კეისრისა და ხალხის მეგობრის სახელით ცნობილი ფარსმან ქველი (ნარკვევები, 1970, გვ. 520). ამ ორი მონეტის მაგალითზე ირკვევა, რომ ქართული ანბანი უკვე არსებობდა ქრისტიანობამდელ პერიოდში, ყოველ შემთხვევაში, ესაა ძვ. წ. II - ახ. წ. II საუკუნეები.

ქართულ საისტორიო წყაროებში დაცულია ცნობები ქართული დამწერლობის შექმნის შესახებ, რომ ის წარმართობის ხანის ძეგლია, მაგრამ

კონკრეტულად როდისაა შექმნილი ქართული ანბანი, ამ კითხვაზე შეიძლება პასუხი გაგვეცეს ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში დაცულმა კოლხურმა მონეტამ. ესაა ძვ. წ. V საუკუნეში მოჭრილი კოლხური დრაქმა-უნიკუმი, რომლის შუბლზე მოთავსებულია პირდაპირ მიმართული ლომის თავი, ხოლო ზურგზე ჩაჭედებულ კვადრატში მოთავსებულია ხარის თავი. ხარის კისერი მორთული აქვს მძივებით.

ქართულ მონეტაზე ლომის გამოსახულების გაჩენა შემთხვევითი არ უნდა იყოს. მას გარკვეული ისტორიული და კულტურული მნიშვნელობა ენიჭება. როგორც ცნობილია, ძვ. წ. 553-550 წლებში სპარსელებმა დაიპყრეს მიდია და სპარსეთი ერთ მთლიან სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა. სახელმწიფოში გაბატონებული რელიგია იყო ზოროასტრიზმი. ამ რელიგიის მიხედვით უზენაესი ღვთაებაა აჰურამაზდა — სიკეთისა და სინათლის მეფე. ზოროასტრიზმის წმინდა გამოვლინებაა ცეცხლი, ასტრალური თვალსაზრისით — მზე, განსახიერება ღვთაებრივი სამართლიანობისა. ამიტომ ქადაგებდა ზარათუშტრა, რომ ადამიანმა პატივი უნდა მიაგოს ცეცხლს, იგივე მზეს, როგორც მართლმსაჯულების ამქვეყნიურ სახეს. აქედან წარმოდგება ცეცხლთაყვანისმცემლობა. მაზდეანურ ტაძრებში, საკურთხევლის წინ ჩაუქრობლად ენთო კოცონი, რასაც მორწმუნენი სასოებით ემსახურებოდნენ.

იმპერიის ერთიანობის განმტკიცების მიზნით ქსერქსე I-მა ძვ. წ. V საუკუნეში გაატარა რეფორმები რელიგიის სფეროში, რომლის ძალით ირანსა და დაპყრობილ ქვეყნებში, იმპერიის მასშტაბით, სავალდებულო გახდა აჰურამაზდას კულტი. ამიერიდან იმპერიის არაირანულ სატრაპიებში იკრძალება და იღვევება ადგილობრივი ღვთაებანი და მათ ნაცვლად უპირატესობა ენიჭება აჰურამაზდას კულტს. ეს რეფორმა შეეხო საქართველოსაც, რადგან ის ირანის მე-19 სატრაპიაში შედიოდა და ამ დროიდან მოკიდებული მაზდეანობა, ანუ ცეცხლთაყვანისმცემლობა, ქართველთათვის სავალდებულო რელიგიად იქცა. ე. ი. საქართველოში, ისევე როგორც ირანში, წინა პლანზე დადგა მზის კულტი — მზის თაყვანისცემა. როგორც ცნობილია, მზე, ვითარცა დედა ღმერთი, ქართული წარმართული პანთეონის სათავეში იდგა სწორედ წინაქრისტიანულ ხანაში. ამასთანავე, უძველეს საფეხურზე სწორედ მზე უნდა ყოფილიყო მთავარი ღმერთი, დედა ღმერთი, ხოლო მანამდე არსებულმა მთვარის კულტმა, მთვარის ღმერთმა მეორე ადგილზე გადაინაცვლა. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ დედამიწაზე მზის ზომორფული გამოსახულებაა ლომი, ხოლო მთვარის ზომორფული გამოსახულებაა ხარი. სწორედ ეს ვითარება უნდა ვიგულისხმოთ მონეტაზე არსებულ გამოსახულებებში, როცა მონეტის შუბლზე, ანუ პირველ ადგილზე, მზის ზომორფული გამოსახულებაა ლომი, ხოლო მეორე ადგილზე, ანუ ზურგზე, მთვარის ზომორფული გამოსახულება — ხარი. აქედან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ საქართველოში, სადაც უძველესი დროიდან ქართველები მთვარეს სცემდნენ თაყვანს, ძვ. წ. V საუკუნიდან მთვარის თაყვანისცემა შეიცვალა მზის თაყვანისცემით და ეს ვითარება კარგადაა ასახული ნუმიზმატიკურ მასალაზე. ამ მხრივ საინტერესოა ქართული ანბანის განხილვაც. ჯერ კიდევ ივ. ჯავახიშვილი წერდა: “ქართული “ან”-ის მრგვალი მოხაზულობა და კიდურებაწეული ზევიით განივი ხაზი სწორედ ხარის რქიანი თავის მოხაზულობას წარმოადგენს” (ივ. ჯავახიშვილი, 1949, გვ. 270). ანალოგიურ აზრს ავითარებს რ. პატარიძეც: “ქართული ასომთავრული წარმართული ებოქის ძეგლია...

ანბანის პირველი ასო-ნიშანი არის მთვარის, ანუ მთვარის ღმერთის, იდეოგრამა. ქართული ასომთავრული “ან” ზოგადად ცის სხეულის - მთვარის გრაფიკული ხატია” (რ. პატარიძე, 1980, გვ. 169). ბოლოს ასკვნის: ”ქართულ ასომთავრულ ანბანს მთვარის ღმერთი იწყებს და მისი ზომორფული სიმბოლო ანუ საკულტო ცხოველი – ხარი ამთავრებს” (იქვე, 1980, გვ. 100). აქედან კარგად ჩანს, რომ ქართული ასომთავრული ანბანის “ან”, როგორც მნათობი მთვარე და მთვარის ღმერთი, ქართული ანბანის პირველი ასო-ნიშანია, პირველ ცაზე, მთვარის ცაზე ზის. რადგან ძველ ხალხთა ასტრალურ რელიგიაში მთვარე პირველ ადგილზეა, ქართულ ასომთავრულ ანბანშიც ასახულია ძველი, წარმართული ხანის მთვარის კულტის ასტრალურ-რელიგიური მრწამსი. ყურადღებას იქცევს რ. პატარიძის მოსაზრება, რომ ქართული ანბანის “ან” ასო-ნიშნის რეალური მოხაზულობა იმის მაჩვენებელია, რომ იგი გრაფიკული ხატია მცხრალი მთვარისა და ეს შემთხვევითობად არ უნდა ჩაითვალოს, რადგან ქართული ანბანის პირველი ასო-ნიშანი ბაბილონური მთვარის ღმერთად იწოდება (იქვე, 1980, გვ. 170). ისტორიულად ცნობილია, რომ შუამდინარეთის ძველი ცივილიზაციის უკანასკნელი პერიოდი ახალბაბილონური სამეფოს დაარსებით დაიწყო, ხოლო იმავდროულად შუამდინარეთის ძველი ცივილიზაციის აღსასრულიც დაიწყო და როცა ძვ. წ. 539 წელს საბოლოოდ დაემხო ძველი ბაბილონი, “ან” მთვარის ღმერთმაც დაკარგა თავისი უპირველესი ღვთაების პრივილეგიები. ხოლო რაკი ეს მოხდა ძვ. წ. VI საუკუნეში, უნდა ვიფიქროთ, ქართული ანბანი ამ ისტორიულ ვითარებამდე შექმნილი. ყოველ შემთხვევაში, ის იმ პერიოდის გამოვლინებაა, როცა მთვარის ღმერთი ბაბილონში უპირველესი ღვთაება იყო და მიიჩნეოდა ცისა და მიწის ღმერთების მეფედ.

რ. პატარიძე ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ქართულ ასომთავრულ ანბანში რაიმე კვალი ირანული მრწამსისა არა ჩანს და, პირუკუ, პირველ ასო-ნიშნად ქართულ ანბანში “ან” ბაბილონური მთვარის ღმერთი ზის (რ. პატარიძე, 1980, გვ. 70).

ყოველივე ზემოთქმული საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ქართული ანბანი შექმნილია წარმართობის ხანაში, კერძოდ, ძვ. წ. V საუკუნემდე, რადგანაც მასში ასახულია ის პერიოდი, როცა მთვარე მთავარი ღვთაება იყო ქართველებისა. უფრო მოგვიანებით მთვარემ ქართველთა ასტრალურ პანთეონში მეორე ადგილზე გადაინაცვლა და პირველობა მზეს დაუთმო.

დამოწმებული ლიტერატურა

- დ. კაპანაძე, 1970 - დ. კაპანაძე, ქართული ნუმისმატიკა, თბ, 1980.
 ნარკვევები, 1970 - საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. I (ტომის რედაქტორი გ. მელიქიშვილი), თბ, 1970.
 რ. პატარიძე, 1980 - რ. პატარიძე, ქართული ასომთავრული, თბ, 1980.
 ივ. ჯავახიშვილი, 1949 - ივ. ჯავახიშვილი ქართული პალეოგრაფია, თბ., 1949.

კოლხური დრაქმა (avers)
ძვ. წ. აღ. V ს. (უნიკუმი)

კოლხური დრაქმა (revers)

NELI UGREKHELIDZE

FROM THE HISTORY OF THE GEORGIAN WRITING (ACCORDING TO THE NUMISMATIC MATERIALS)

The paper discusses the question of the origin of the Georgian writing based on the numismatic materials. It brings forth the idea of scholars that the Georgian alphabet was developed during the pagan period when Georgians worshipped the Moon. As is known, later in the fifth century B.C. the country adopted Zoroastrianism, ancient Iranian religion and the worship of the Moon was substituted by the worship of the Sun. The fact is clearly attested by the numismatic materials preserved in the Kutaisi Historical Museum. Namely, on the fifth century B.C. Kolkhian *drachma* the image of a lion is posed prominent in the front suggesting the conclusion that in the 5th century B.C. the worship of the Moon is changed for the worship of the Sun. Accordingly, the Georgian alphabet must have been created before the 5th century B.C.